

NAŠ ODNOS DO LINHARTA V PRETEKLOSTI IN SEDANJOSTI

Alfonz Gspan

Vprašanja, ki si jih pod tem naslovom zastavljam, so: kako so naši predniki doživljali in odkrivali zgodovinski lik prvega slovenskega dramatika in zgodovinarja Antona Tomaža Linharta, kaj vemo danes o njem in katere poglobitve naloge čakajo bodoče njegove raziskovalce?

Preden se polotim téme, bi za pojasnilo razvil nekaj splošnih misli o svojem gledanju na naloge literarne zgodovine.

Kakor nosi vsak posameznik zavestno ali nezavestno s seboj dobršen del dediščine svojih prednikov in je ta dediščina ena od neodvrgljivih sestavin njegovega bistva, tako je tudi vsaka generacija, vključena v razvojni proces narodnega življenja, determinirana po preteklosti svojega naroda in njegovih prehojenih razvojnih stopnjah. Preprost človek hrani to dediščino nezavestno v sebi, primitivna ljudstva si iz te podzvesti ustvarjajo mite o svojem izvoru in preteklem življenju, medtem ko skuša duhovno više organiziran posameznik najti podedovane komponente lastne osebnosti recimo v genealoških študijah, celim generacijam pa odkriva njih kolektivno razvojno pot zgodovinska znanost. Zato se vsak razumen rod, živeč v sedanjosti in rastoč po svojih potomeih v bodočnost, ozira tudi nazaj, če hoče organsko rasti iz živih korenin in si uravnati sedanje in bodoče življenje po lastnih zakonitostih. Vprašanje te bolj ali manj prebujene in aktivne zavesti je ena izmed poglobitvenih sestavin narodove kulture.

Vsak rod, četudi obremenjen s preteklostjo, pa živi in hoče živeti v sodobnosti, ki si jo sproti ustvarja, toda praviloma prav v hotenem nasprotju s tem, kar so delali in snovali njegovi očetje. To zaporedje negacij in afirmacij je vsebina generacijskega principa zgodovino-pisja. Tako se porajajo novi pogledi na preteklost in tako je mogoče, da vsaka generacija dopolnjuje spoznanja prejšnjih rodov z odkrivanjem drugačnih potez na obrazih istih velikih prednikov, nosilcev pomembnih dejanj in predstavnikov generacijskih ideologij, in sicer takih potez, ki jih iz svoje dobe sama najgloblje pozna in razume. Po tej poti prihajamo do neprestanega prevrednotevanja vrednot; v tem je sila, ki žene vedno snujočega in iščočega duha k neprestanemu odkrivanju novega in boljšega.

Kako na teh postavkah opredeliti smoter zgodovine, posebej literarne zgodovine?

Vsako zgodovinopisje ima v bistvu dve nalogi. Prva in osnovna je odkrivanje gradiva, to je ugotavljanje in zbiranje čim več tistih dejstev, ki karakterizirajo dogajanje in njih nosilce v času in prostoru. To pa ne pomeni, da ne bi bila poleg tega zbiranja gradiva potrebna in mogoča začasna sinteza, h kateri tudi vsak literarni zgodovinar stremi. Kvantitativno znašanje gradiva ima nujno svoje meje. Ni dvoma, da bo nekoč naša literarna zgodovina n. pr. dokončno spravila v razvid vse akte, pisma in tiske ter druga pričevanja, ki so se ohranila iz dobe protestantizma, in se bo znašla na točki, ko iskanje ne bo dalo nobenega rezultata več. Šele ko bo opravljeno to delo, ki je v resnici težaško, pripravljalno in ki ga danes žal mnogi podcenjujejo, pozablajoč, kako mlada veda je pri nas literarna zgodovina in kako malo raziskovalcev jo je gradilo, bo mogoče vrzeli v gradivu dopolnjevati z verjetnostjo čim manjših zmot v obliki hipotez, ga po določenih vidikih urejati, ocenjevati in opredeljevati. In zdaj prihaja na vrsto druga njena naloga: poglobljanje v razgrnjeni material, njega osvetljevanje z različnih strani, prodiranje vanj s pripomočki, ki nam jih daje zmerom napredujoči duhovni razvoj, torej delo, ki nima mejá in ki ne bo opravljeno, dokler bo človeški duh aktiven.

Če je tako, potem ne bo ne naša ne nobena druga literarna zgodovina nikdar dokončno napisana, pa čeprav izkopljemo iz pozabe zadnji fakt n. pr. iz te ali one bio- in bibliografije, kajti ne samo, da ne bodo nikoli do konca pojasnjene skrivnosti ustvarjalnega procesa, tudi pogledi na vrednost dela se bodo, kakor so se doslej, spreminjali, ker ga bodo generacije doživljale vedno iz svoje dobe in drugače. Ali je potemtakem temu brezkončnemu opraviilu sploh pripisovati kak smisel? Je! Zaposlovalo bo človeškega duha, ga budilo k dejavnosti in k vedno novemu podoživljanju. Potemtakem naj bo naloga literarnega zgodovinarja nekako takšna, kakršna je bila v 18. stoletju naloga francoskih enciklopedistov. »Prizadevali so si napisati stvarni slovar, ki naj nudi sodobnikom čim več osnovnih vednosti in simotrno metodo, da bodo mogli sami ustvarjati sodbe.« (Jacques Nathan, *Encyclopédie de la littérature française*, 1952.)

Razpoložljivi prostor ne dopušča, da bi navajali in razčlenjevali vse,* kar se je do danes napisalo o Linhartu. Zato se omejujemo na izbor tistih poglavitnih objav, ki so kaj bistvenega prispevale k spoznanju njegovega življenja in dela, njegovih nazorov, zaslug in

* Zbrane bibliografske podatke o obravnavanih objavah išči v SBL I 671 do 672, v Kidričevi študiji Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe (1930) in v letos izšli I. knjigi Zgodovine slovenskega slovstva (str. 438—440).

pomena. Gre torej za to, da v glavnih črtah orišemo, kaj so različne generacije prispevale k linhartologiji, kako so pojmovala Linharta kot osebnost, leposlovca, znanstvenika, javnega delavca, kot razsvetljenca in preroditelja, kaj so od njega sprejemale in s čim so se bogatile.

Gradivo se nam je v smislu uvodoma razloženih pogledov razporedilo na sedem razdelkov, torej toliko, kolikor se je v resnici zvrstilo med njegovo in našo dobo generacij, če računamo za vsako nekako dvajset do trideset let. To ustreza tudi periodizaciji poglobitnih tokov, ki je danes utrjena v naših političnih, literarnih in drugih zgodovinah. Prvo razdobje omejujeta najzgodnejša tuja omemba Linharta v tisku, in sicer v potopisu B. F. Herrmanna (1781), ter nepodpisani članek o njem, objavljen v dunajskih *Neue Annalen* (1808). Teh 27 let razpolavlja zarez — leto Linhartove smrti (1795) — a ta dogodek sta preživela glavna Linhartova vrstnika Zois in Vodnik za celih 24 let. Iz te dobe imamo največ izvirnih dokumentov in tudi najdragocenejših pričevanj o njem, zato ji bo treba posvetiti večjo pozornost. V času med Kopitarjevo Gramatiko (1808—1809) in Jelovškovim člankom o Radovljici (1844) doseže naša književnost svoj prvi vrhunec najprej v dejavnosti filologov, potem v Čopovem in Prešernovem delu. Naslednje razdobje odpira dokončni spopad ljudskih množic s fevdalizmom in začetek parlamentarnega boja za politične in kulturne pravice Slovencev, v katerem sta tudi Linhartovi komediji imeli važno vlogo, zaključuje pa jo Dimitzova *Geschichte Krains* (1876). Za našega realizma v mladoslovenski dobi in naturalizma so izšle objave, ki se razvrščajo med Kleinmayrjevo *Zgodovino slovenskega slovstva* (1881) in članek Iv. Vrhovnika za stoto obletnico Ljubljanskih novic (1897); v ta leta pade 100-letni jubilej Linhartove smrti (1895). Steskov članek o Akademiji operosorum (1900) se postavlja na začetek, Kidričevo poročilo o najdbi Miss Jenny Love (1918) pa na konec razdobja, ki sovпада z našo Moderno; tudi v teh letih se slavi Linhartov jubilej: 150-letnica njegovega rojstva. V čas, ki mu je dala literarna zgodovina etiketo Med obema vojnama, gredo objave, začeni s Prijateljevimi Duševnimi profili slovenskih preporoditeljev (1921) pa do Fr. Kotnika zgodovinskega pregleda slovenskega narodopisja (1944). To dobo najbolje karakterizirajo začetek in prvi desetletji delovanja slovenske univerze, s katero je v zvezi poglobljen »poklicni« študij naše literarne zgodovine, prva uprizoritev Matička po poklicnih igralcih našega Narodnega gledališča (1935) in proslava 100-letnice krstne predstave Županove Micke (1939). Naslednje objave omejujemo s člankom D. Moravca o Županovi Micki (1945) in izidom 1. zvezka nove *Zgodovine slovenskega slovstva* (1956).

V razdobju od Linhartovih prvih izpričanih literarnih korakov, znanih z eno samo izjemo le po naslovih iz ljubljanskih gimnazijskih izveštij, preko njegovih objav, t. j. treh dramatičnih tekstov, pesniške zbirke, znanstvenega in prevoda poljudno-poučnega dela — vse izšlo v knjižni obliki — ter dveh pesmi na posameznih listih in nekaj člankov, do zaključka njegovega življenja (1795) in smrti njegovih najožjih literarnih vrstnikov (Vodnik, Zois: 1819), v katero pa se uvršča že mlajši rod naših romantikov-filologov (Kopitar, Primic), vemo za kakih 15 izobražencev, ki so bili z njim v osebnih stikih. Krog njegovih prijateljev in znancev je bil seveda mnogo večji in so samo neugodne in primitivne razmere krive, da je šlo veliko napisanega, še več pa le njim znanega in nezabeleženega, s čimer bi se lahko neizmerno obogatila literarna zgodovina, za zmirom po zlu.

Najbogatejše nahajališče važnih podatkov sta poleg njegovih tiskov in še vedno ne dovolj raziskanih arhivalij, ohranjenih ali vsaj registriranih doma in v tujini, dve korespondenci: Linhartova s Kuraltom in Zoisova z Vodnikom. Toda obe sta nepopolni, ker sta enostranski: odgovori na ohranjena pisma so izgubljeni. Tista pisma, ki jih je Linhart prejel od Martina Kuralta, so se porazgubila, če ne prej, ob razprodaji njegove knjižnice in literarne zapuščine (1795), Vodnikovi odgovori Zoisu pa so propadli, ker jih niso o pravem času našli in zavarovali znanstveni interesi, kakor so rešili n. pr. Kopitarjeva pisma Zoisu najprej v prepisih (Prijatelj), potem z odkritjem originalov in pridobitvijo za SAZU (Kidrič).

Kuraltova zapuščina, najdena 1912 v olomouški Študijski knjižnici, obsega mimo drugega 39 Linhartovih pisem iz 1778 do 1792. To je najdragocenejši vir, s katerim razpolaga linhartoslovje. Mož, ki mu je Linhart zaupal veliko tega, kar je doživljal v stiku z zunanjim svetom, o čemer je premišljal in kar je snoval, je bil najzanimivejša osebnost med njegovimi znanci, četudi precej brezpomemben pesnik. Bil mu je po miselnosti najbližji. Oba sta se kot mladeniča in kot bodoča cistercijanca znašla v stiškem samostanu. Oba sta doživela tam globoko razočaranje, ker je bil kloster znotraj razkrojen in so se menihi med sabo divje sovražili in prepirali. Nista našla, kar sta tam iskala: miru in priložnosti za intenzivno notranje življenje. Zbližala sta se, vendar takrat še ne toliko, da bi si vse do zadnjega zaupala. Linhart je zapustil samostan in se sploh odrekel misli, da bi bil duhovnik. Leto dni kasneje je dal tudi Kuralt klostru slovo, vendar preobrat v njem ni bil toliko radikalen, da bi, ne glede na želje sorodstva, sklenil odložiti duhovniški habit. Ta neodločnost je postala zanj usodna in ga je uničila. Nadaljnja njegova življenjska pot je tako tragična, da ji v živ-

ljenjepisih naših intelektualcev skoraj ni najti primere. Šel je študirat v Florenco, postal je mašnik, kaplan ljubljanskega škofa, domači učitelj na Dunaju in slednjič bibliotekar v Lvovu. Linhart je razumel njegovo beganje in bi ga bil rad rešil. Iskal je zanj mesto profesorja ali bibliotekarja v Ljubljani, toda nemirni duh ni izrabil priložnosti in se ni hotel ustaliti doma, kjer bi utegnil koristiti našemu prerodu. Prihajal je v konflikte, iskal pomiritve v čebelarstvu, pustil službo v Galiciji in se vrnil v domovino, razvpit kot frankofil in državi nevaren prevratnež. Živeč nekaj časa doma v Zabnici, je hodil v Škofjo Loko razburjat duhove. Zato so ga razglasili za norca in ga vtaknili v novomeški frančiškanski samostan. Četudi je živel tam pod pazko, je uhajal med ljudi in sejal mednje nevarne misli, dokler ni padla po njem jeklena pest Metternichove reakcije. Poslali so ga za kazen v poplajševalnico v Mirov, nekakšen Špilberg za duhovnike, kjer ga je po triindvajsetih letih strašnega duševnega trpljenja odrešila smrt. Linhartova pisma Kuraltu so sprva nekako rokokojsko nežna, potem odkrito izražajo odpor do »komedijantskih menihov«, v naslednji fazi skoraj gorijo od delovne volje, potem izpovedujejo resignacijo in spoznanje, kako jožefinski birokratizem hromi naš prerodni polet, slednjič obledijo za leopoldinske stagnacije, za franciscejske reakcije pa prenehajo. Ta pisma so tem pomembnejša, ker so vsebinsko bogata in skoraj edina ohranjena. Iskanje sledu za korespondenco z lužiškim učenjakom dr. K. G. Antonom doslej ni dalo nobenih rezultatov, prav tako kakor ne iskanje drugih njegovih korespondenc.

Po drugi strani povedo precej važnega Zoisova pisma Vodniku o Linhartovem deležu pri raznih skupnih literarnih akcijah, o njegovi smrti, usodi zapuščine in nagrobniku. Iz čisto poslovnega dopisovanja med oskrbnikom Brda in Zoisom izvemo marsikaj o Linhartovi družbi, njegovem družabnem življenju o počitnicah, pa tudi o tem, da je Zois gmotno podprl tisk njegovega Poskusa zgodovine. V tej zvezi kaže omeniti, da je Vodnik sporočil Zoisu neko »anekdoto o Linhartu«, o kateri je baron sodil, da je vredna spomina, poskrbel pa ni za to, da bi se ohranila in prišla do nas. Drugače je ravnal ljubljanski kanonik J. A. Ricci, član ene dunajskih framasonskih lož in Linhartov znanec, ko je pripovedoval čbeličarju J. Zupanu, kako je nekoč zapel na Dunaju dvornemu poetu Metastasiju neko Linhartovo slovensko pesem in kako se je ta nedvomno kultivirani mož z navdušenjem izrazil o lepoti slovenščine.

Linhartovo leposlovno delo v sodobnem tisku ni bilo opaženo, kakor bi bilo zaslužilo. V potopisu po notranjeavstrijskih deželah je geognost B. F. Herrmann med drugim omenil v zvezi z ogledom Ljub-

ljane zanimive zbirke rokopisov in posebej zapisek ljudske pesmi o Pegamu in Lambergarju ter pristavil, da jo je prevel in uvrstil v svoj almanah »mladi, ognjeviti pesnik Linhart«. S tem je tudi širši javnosti sporočil avtorstvo almanaha, ki je izšel anonimno. Kot najmlajši član obnovljene Akademije operosorum je Linhart poročal Kuraltu v Florenco o njeni ustanovitvi in s tem dosegel, da je v florentinskem listu *Notizie del Mondo* izšlo poročilo o njej, v katerem stoji, da je »slavni gospod Linhart objavil že več svojih del, žel zanje mnogo priznanja in da stavi narod vanj laskave upe«. Kakor zafrkljiv odgovor na to pretirano pohvalo beremo v polemični brošuri frančiškana Kastula Weibla, naperjeni zoper jožefinsko vnemo ljubljanskega škofa, tudi o nastopu Akademije operosorum. Med člani, ki so doslej sploh kaj objavili, so navedeni Edling, Pohlen in Linhart z delcem Blumen aus Krain in hvalnico Jožefu II. V tej zvezi pravi Weibl, da ima Linhart kot Kranjec dovolj nemškega pesniškega bistroutmja in da si je celo »v tujini priboril priznanje in mnogoglasno hvalo hkrati z lovorikami z učenjaških parnaških gričev«. Ta pohvala je gotovo mišljena ironično, saj je bil Linhart tisti čas, ko je pamflet izšel, arhivar pri »framasonu in luteranski lasulji« Herbersteinu in so ga — po pravici ali ne? — sumničili sodelovanja pri »heretičnem«, protimeniškem škofovem pastirskem listu. Pomenljivo je tudi, da se zafrkljivi pater obrega ob Linhartovo nemško poezijo prav v času, ko se je poet priključil preroditeljem. Spričo teh razmeroma šibkih reakcij na Linhartovo nemško leposlovje pade tem bolj v oči naravnost entuziastično časopisno poročilo o krstni predstavi Županove Micke dne 29. XII. 1789. Sicer je *Laibacher Zeitung*, katere izdajatelj je bil frامason Kleinmayr, že prej pohvalno omenila gledališke nastope Linhartove Družbe prijateljev gledališča in poudarila njeno človekoljubnost, toda poročilo o slovenskem namečku, ki je sledil nemški enodejanki in ki je ljubljansko publiko od navdušenja spravil čisto iz sebe, neprikrito razglaša prerodni pomen tega večera. Izid Županove Micke je Laibacherica zabeležila, ne pa tudi objave Veselega dne.

Razumljivo je, da je bil izid zgodovine *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven* opažen v tujini. Prvi ga je z navdušenjem omenil dr. Anton v drugi knjigi svoje razprave *Erste Linien eines Versuches über der alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse* (1789). Poudaril je, da se knjiga odlikuje po učenosti in kritičnosti — oznaka, ki so jo brez utemeljevanja še dolgo ponavljali razni biografi, ne da bi kaj več povedali o delu — in priznal, da je moral pod Linhartovim vplivom čisto spremeniti prvotno zasnovo svojega dela. Berlinska *Allgemeine*

deutsche Bibliothek (1790) obširno poroča o prvem delu Poskusa zgodovine. Kljub nekaterim pomislekom n. pr. glede skupnega izvora nemščine in slovanskih jezikov — te je Linhart v svoji drugi knjigi uspešno zavrnil in s tem dal kot eden prvih nekaj gradiva še nerojenemu primerjalnemu jezikoslovju — imenuje anonimni ocenjevalec avtorja »kritično glavo, ki je sama raziskovala, dela čisto drugače od svojih prednikov in uporablja najboljše vire,« ter hvali veliko natančnost, široko razgledanost pa nepričakovano dober jezik in slog. Ko je Linhartova vdova likvidirala ob preselitvi na Dunaj svoj ljubljanski dom in prodala nerazpečano zalogo Poskusa zgodovine nürnberskemu založniku Grattenauerju in je ta s knjigotrško zvijačnostjo nadomestil prvotni naslovni list z drugim, kakor da bi šlo za novo izdajo, je še jenska Allgemeine Literaturzeitung spregovorila o knjigi (1797). Obširna ocena oponaša piscu nekaj pomot in celo »pege pristranosti«, nastale zaradi pregorke domovinske ljubezni, priznava pa ji, da je »die ganze Geschichte richtig erzählt, gut vorgetragen, gewährt Belehrung und Vergnügen, unter andern auch durch das Gemälde von den Sitten und Gewohnheiten der südlischen Slaven«. Kritik pristavlja ves začuden nad odkritjem: »Schätzbar finden wir die reichhaltigen Bemerkungen über die slavischen Sprachen, und die aus denselben gezogene Folgerung, dass einst Slaven und Deutsche, Römer und Griechen, zu einem gemeinschaftlichen Stamme gehörten, der die Menge lieferte, welche man noch geichlautend und gleichbedeutend erblickt«. Da, tako je genialen Slovenec, poznavalec vrste evropskih jezikov, takrat odpiral Nemcem oči in jih seznanjal s pojmom, ki se danes imenuje v jezikoslovni znanosti indoevropska jezikovna praskupnost, Nemci pa ji pravijo *indogermanische Urge-meinschaft*.

Na razvoj prerodne miselnosti je vplival Poskus zgodovine tudi tako, da so iz njega nekateri pisci črpali gradivo za svoje članke. S pridom ga je uporabljal Vodnik najprej v Povedanju od slovenskega jezika (1797/98), nekoliko v učbeniku Geschichte des Herzogtums Krain (1809) in v poročilu o latinskih inskripcijah s Kranjskega (Hormayrs Archiv 1818). Povedanje je tem pomembnejše, ker je napisano v slovenščini. Podobno sta delala J. A. Suppantschitsch (1806) in L. Kordeš (1848), ko sta v Ljubljanskem tedniku in Ilirskem listu pisala o značaju starih Slovanov in njih običajih.

V Bibliotheci Carnioliae (1799), tej skromni, večkrat pristranski, metodično pa že takrat zapozneli latinsko pisani literarni zgodovini, je Pohlin izkazal od članov Zoisovega krožka največ naklonjenosti Linhartu. Naštel je njegova glavna tiskana dela razen obeh slovenskih

veseloiger. Med biografskimi podatki pa je pripomnil, da je umrl »generosi et immutabili suae religionis spiritu« in da ga niti najbližji prijatelji niso mogli pripraviti do tega, da bi se spreobrnil. S to opombo se skladata Kopitarjevi trditvi, da je umrl kot Freigeist in bil framon. Za poznavanje biografije je zbral mnogo več podatkov kakor Pohlin bivši avguštinec in Vodnikov znanec Modest Šraj in trinajst let po Linhartovi smrti objavil samostojen članek o njem v dunajskih Neue Annalen (1808). Med drugim omenja stiški noviciat, vzrok izstopa iz samostana, študij prava pri Sonnenfelsu na Dunaju (podatek, ki ga do danes ni bilo mogoče opreti na dokumentarne dokaze), potek službe, sestavo spomenice o davčni regulaciji (ta je danes izgubljena) in prvotni tekst na nagrobniku. Bibliografija objav je v primeri s Pohlinovimi podatki manj popolna, četudi navaja Županovo Micko in Veseli dan. Dragocen je v tem članku tudi podatek, da je pesnik popupil vse dosegljive primerke almanaha in jih uničil, ker je spoznal, da je »dieses Büchelchen seiner unwürdig«, podatek, ki smo si ga svoj čas napačno razlagali, češ da je bil ta autodafé posledica Linhartove tako odločne jezikovno kulturne preorientacije.

Še dveh omemb v tem prvem razdobju linhartoslovja ne smemo prezreti. Vodnikov učenec J. A. Suppanschitsch je v nemškem Ljubljanskem tedniku (1806) zelo obzirno očital, da je Linhart »morebiti presvobodno prevajal Pegama in Lambergarja«, v zvezi z omembo slovenskih veseloiger prvi povedal, kdo je njun avtor, kajti knjižici sta izšli anonimno, in sodil, da je Matiček »čisto dobro izpeljan, da vsebuje prizore, polne pristne šegavosti in narodnega občutja«. V svoji slovnici je Kopitar (1808—1809) zavrnil Linhartovo trditev glede rabe glagolice na Slovenskem ter zapisal — s krivičnim zamolkom Vodnikovih Pesem za poskušino — da sta veseloigri edina omembe vredna spomenika slovenske posvetne literature, da pa zaslužita poboljšano jezikovno izdajo. To misel je takoj na to uresničil tržaški notar V. Franul de Weissenthurn in dodal svoji slovensko-italijanski slovnici po Vodniku nekoliko popravljenega Matička kot vajo za branje. Tudi Primic je mislil na tak jezikovno izboljššan ponatis veseloiger, pa ga je prej strla bolezen.

Odnos sodobnikov do Linharta prihaja slednjič do izraza v tem, kako so reagirali na njegovo nepričakovano smrt. Zoisa je dogodek naravnost porazil. Iz malodušja se je izkopal, ko je dobil vsaj delno nadomestilo v Vodniku, pozneje pa, ko je odkril izredni Kopitarjev talent. Isti Zois si je štel v dolžnost, poskrbeti za primeren epitaf na prijateljev nagrobnik. Zdi se, da je prav on izzval tekmo med štirimi avtorji: nekdanjim stiškim redovnikom, učiteljem na trivialki in glas-

benikom, Čehom Viljemom Zumpejem, dolenskim leksikografom Breckerfeldom, ljubljanskim profesorjem klasične filologije A. Penz-
lom, ki naj bi tudi poskrbel za objavo kratke biografije v nemškem
Nekrologu, ter Vodnikom. Tekmovanje je dalo dve nemški besedili —
eno od teh poznamo in je bržčas Breckerfeldovo — in dve, tudi znani
latinski (Penzlovi), Vodniku pa se je misel šele čez dolga leta in po
čudnih preobrazbah utelesila menda v Iliriji oživljeni. Obveljal je
eden od latinskih napisov, ki ga še danes lahko beremo na Navju in
ki ga odlikuje preprosta lapidarnost. Besedilo pa občutimo zdaj kot
prepomanjkljivo, saj omenja le pokojnikove historiografske zasluge.
Veliko bolj zgovorna je nemška elegija študenta P. P. Meissla. Ta ne
taji iskrene žalosti nad izgubo zaslužnega moža, pa tudi ne zgražanja
nad mračnjaki, ki niti ob odprtem grobu ne znajo krotiti prezira do
tega vzora svobodomnosti. Iz nje je mogoče izluščiti potrdilo za Zoi-
sovo sporočilo Vodniku: »Man spricht, es sey von der Obrigkeit ver-
boten worden, auf Trauer-Beweise, weder Grabsteine, noch Elegien,
öffentlich die Hand zu legen.«

Da imamo vsaj približno predstavo o njegovi telesni podobi, za to
je na srečo poskrbel Linhart sam. Po tedanji šegi je postavil svojemu
almanahu na začetek bakrorez, ki ga je ustvaril graški mojster v tej
stroki J. V. Kauperz. Škoda, da gre le za silhueto, način portretiranja,
ki je bil tačas kakih 30 let sem zelo v modi. Vsiljuje pa se vprašanje,
ali ga ni portretiral tudi takrat v Ljubljani delujoči slikar A. J. Herr-
lein. Verjetnost je tem večja, ker je isti slikar upodobil v olju od
naših preroditeljev tudi Zoisa in Vodnika.

V dobi visoke romantike je pripadla v prvi vrsti čbeličarjem
naloga, izpovedati svoje gledanje na Linharta in prispevati svoj delež
k njega boljšemu poznavanju. Kot periodika so prišla za objavlanje v
poštev nemški Ilirski list in Carniolia ter Kranjska Čbelica in Novice.
In res zasledimo v vseh štirih beležke o Linhartu. Jakob Zupan se je v
KČ I (1830) v pesmi Baron Žiga Zois, dotaknil družabnih odnosov med
poglavitnimi razsvetljenci (Vodnike, Linharte je Žiga učil, bod' bukve,
bod' karte rad z njimi delil), naslednjega leta pa je v Ilirskem listu
objavil že omenjeno poročilo o Metastasijeви pohvali Linhartove
pesmi in slovenščine. Novo gradivo prinaša A. Jelovšek v Carnioliji v
članku o Radovljici (1844); omenjajoč med imenitnimi domačini Lin-
harta, navaja po ohranjeni samostanski kroniki točne podatke o nje-
govem bivanju v Stični. Že prej je profesor J. Richter (1825) v raz-
širjeni izdaji Vodnikove zgodovine imenoval med imenitnimi Kranjci
zgodovinarja Linharta.

Značilno za dobo je nadalje sicer kratka omemba Linharta v J. Kollárja spisu *Ueber die literarische Wechselseitigkeit der Slawen* (1837). V odstavku »Kaj naj vzajemnost ne bo« navaja znamenito mesto iz predgovora k II. zv. Poskusa zgodovine, v katerem je govora o številčni premoči Slovanov v Avstriji in o posledicah, ki bi morale iz le-te slediti. To mesto mu je zgled nelojalnosti, nezvestobe do habsburške vlade in upornosti ter živo nasprotje Kopitarjevim besedam, ki se topijo v hvalisanju cesarja Franca I. kot podpornika in zaščitnika slovanske omike v Avstriji. S tem je ta apostol panslavizma opozoril na bistveno razliko med Linhartovim in Kopitarjevim avstroslavizmom, in sicer v takšni formulaciji, da je razumeti Linhartov koncept naravnost za revolucionaren, saj je bil med našimi razsvetljenci edini, ki je dajal prerodu ne le kulturno, ampak že tudi čisto politično vsebino. Kaj je takšna oznaka pomenila za policijskega režima Sedlnyitzkega, si lahko mislimo; zato je čudno, da ni predmarčna cenzura postavila Poskusa zgodovine na indeks prepovedanih knjig. Kollár imenuje Linharta Nemca morebiti res iz nevednosti, še verjetneje pa, da bi mu izpodbil pravico govoriti o slovanskih zadevah.

Kakšen je bil Čopov in Prešernov odnos do Linharta in kako sta ga ta dva doživela? Čop ga je obdelal kot literarni zgodovinar med 1828 in 1831. Spis je izšel šele 1864 (Safařík, *Geschichte der südslawischen Literatur*). Razpravljajoč o njem, je upošteval vse dotlej v tisku dostopno gradivo in revidiral bibliografske podatke o njegovih tiskih. V biografiji ga je označil kot »temeljitega učenjaka v več panogah znanja, posebno v domači zgodovini, pa tudi kot marljivega in zaslužnega slovenskega pisatelja«. V zvezi z veseloigrama pravi, da sta bili obe uprizorjeni na ljubljanskem odru, da je bila uprizoritev najbolj smotrno sredstvo za vzbujanje zanimanja za slovenščino in domačo literaturo med izobraženci in imenitniki, da »igri nista le prevoda, marveč prosti predelavi s ponaroditvijo zgodbe in natančnim opazovanjem ljudskih navad« ter da je pristni kranjski duh v njih tako zadet kakor v malokateri kranjski knjigi, ki tako le malokdaj kažejo domače življenje; obžaluje pa, da jezik ni neoporečen. Sodba, »da je predmet Veselega dne res lahkomišeln, tako da moremo zdaj komaj pričakovati novo izdajo«, je morebiti takrat razumljiva, danes pa gotovo pretirana in značilna za Čopovo resnobo. V tem je bil Prešeren drugačnega mnenja, saj je prav takrat s Kastelcem mislil na novo izdajo. Do uresničenja te misli pa je prišlo s Smoletovim sodelovanjem, ko sta skupaj izdala Matička (1840) s Prešernovimi jezikovnimi popravki.

Prešeren je izrazil svoj odnos do Linhartarja tudi v znamenitem nagrobnem napisu. Ko so 1838. organizirali akcijo za postavitve Čopovega nagrobnika, so mislili tudi na popravilo oz. obnovo Vodnikovega in Linhartovega spomenika na pokopališču pri Sv. Krištofu. Pod staro latinsko besedilo, ki ga je bil sestavil Penzl, so dali 1840 »perjatl«
 vklesati Prešernov pravkar zloženi slovenski epitaf, ki v skopih šestih verzih in treh stavkih na čudovit način pové vse bistveno o njem. Ugotavlja njegovo jezikovno-kulturno preusmeritev, zasluge za historiografijo in slovensko dramatiko ter mu obeta neumrljivost. Toda tekst, kakor ga poznamo iz skoraj vseh dozdajšnjih objav, ni podan neoporečno. V drugem verzu padeta v oči besedi »zgodbe kranjske«, mislim njiju zaporedje. Če je beseda *kranjske* zapostavljeni priredni pridevniški prilastek, potem si ne vem razložiti, zakaj je Prešeren tu rabil inverzijo, ko ga k temu ni silil ne ritem ne kak drug ozir. Obe besedi sta naglašeni trohejsko, zato bi bil njun naravni besedni red *kranjske zgodbe*. Prav ta stava pa pokaže nesmiselnost dozdajšnje pisave. Ali res ustrezata besedi *kranjske zgodbe* vsebini Linhartovega znanstvenega dela, ko gre za zgodovino Kranjske (=kranjske dežele), in ali ni tisti, ki je prvi objavil ta epitaf — to je bilo uredništvo Novic, torej Bleiweis dne 26. III. 1851 — iz nepazljivosti zagrešil te napake? Prišel sem do trdnega prepričanja, da bi bilo po smislu in v duhu našega jezika edino prav pisati *Kranjske* kot lastno zemljepisno ime z veliko začetnico in besedo obravnavati kot podredni atribut v rodilniku, torej v zaporedju: *zgodbe Kranjske*. S tem bi bila odpravljena nenaravna, nepotrebna in zato pri Prešernu tako redko rabljena inverzija. Razmišljanje je kakopak zahtevalo potrdila v avtentičnem pesnikovem besedilu. Prešernov originalni zapisek epitafa nam ni ohranjen, ohranjen pa je Kastelčev prepis.* Ta je brez dvoma narejen po Prešernovem rokopisu in ga je zato treba šteti za avtentični pesnikov tekst. In kaj beremo tam? Smiselno čisto tako, kakor sem pričakoval, le da izraženo še bolj po Prešernovo (v Kranju slovenstvo živi, otajaj' Kranja našega sinove, kri po Kranji... prelita, se v Kranji žari, je po Kokri doli v Kranj pripodil, krvi v Kranji tēči), z inverzijo *Kranja zgodbe*, ki je tu potrebna, pa spet ne zaradi ritma, ampak zaradi smiselnega poudarka. Kaj pa je s tekstom na nagrobniku samem? Vrstni red besed in pisava *kranjske* z malo sta *napačna*! Leta 1851 so prenovili Linhartov nagrobnik in pri tem nadomestili bohoričico, rabljeno kakor na dobrih deset let prej odkritem Čopovem spomeniku, z gajico, hkrati pa potvorili Prešernovo besedilo. Da se o tem pre-

* Danes v Narodni in univerzitetni knjižnici, Ms 470, št. 11.

pričaš, primerjaj ohranjena nagrobnika na Navju in upoštevaj neverjetno slabo kamnoseško delo na Linhartovem kamnu.* Ni dvoma, da je bil za stvarjo Bleiweis, ki je priboril gajici zmago v Novicah in si sploh dovoljeval nezaslišane posege v Prešernovo zapuščino. Od vseh dozdajšnjih objav tega epitafa, začnši s tisto v Novicah, pa preko Klasja do Kidričeve in Slodnjakove, je edini Pintar tiskal ta epitaf pravilno. Glasi se, opran Bleiweisove makulacije, takole:

Stese popužil nemihkiga Parnaša,
Je pilal Kranja sgodbe štar'ga zhafa.
Komu Matizhek, Miz'ka, hzhi shupana,
Ki mar mu je slovenštvo, ništa snana?
Slavile, dokler mertvi še sbudijo,
Domazhi boti ga Talija, Klijo.

Tako se je torej Prešernov rod oddolžil Linhartu. Čop ga je prvi pravilno uvrstil v razvoj naše književnosti in ga prikazal tako, da se njegove formulacije vlečejo kakor rdeča nit skozi desetletja in desetletja naše publicistike o Linhartu, Prešeren pa mu je zložil napis, ki bo resnično veljal, dokler bo slovenstvo živelo, in ki mu vse linhartoslovje ne bo moglo smiselno nikdar ničesar dodajati ali jemati.

Revolucijsko razpoloženje leta 1848 in 1849, entuziazem ob strmo-glavljenju fevdalizma in začetek političnega preroda se živo odraža v odnosu generacije, ki je te čase doživljala, tudi do Linharta. Še pred marčno vstajo, toda že v slutnji preobrata, so Novomeščani, kakor se zdi,** prvi pogumno zaigrali Matička. Kdo si ga ve, kako je prišlo do tega? Ali je birokracij zadremal, se v zli špekulantski slutnji potuhnil, ali pa, pozabivši na svojo dolžnost, poskušal sam priskledovati pri brhki Matičkovi nevesti. Dogodek se iz današnje perspektive res vidi kakor rahla zarja lepših časov. Novemu mestu je takoj sledila Vipava z uprizoritvijo Županove Micke. No, in ko so Slovencem odvzeli verige, so politiki poklicali na pomoč Linharta, da bi z njegovim besedilom in z za takratno rabo še posebej dodanimi krilaticami podpihovali med Slovenci revolucijski ogenj. Za linhartoslovje v tistem

* Vprašanje teh in še nekaterih neprecenljivih spomenikov na Navju se noče premakniti z mesta, kriči pa njih stanje po nujnih in energičnih ukrepih. Tekst na Linhartovem nagrobniku deloma že ni več čitljiv niti s tipanjem. Ali ni 200-letni Linhartov jubilej nov, bridek memento, naj odgovorni vendar nikakor več ne odlašajo?!

** Najbrž se bo v kratkem izkazalo drugače, ker smo na sledi novemu gradivu.

vrvežu ni bilo časa, bila pa je lepa priložnost za široke teaterske geste in bobneče besede. Ljubljana doživi leta 1848 dve uprizoritvi Županove Micke, Celje 1849 eno, Matička igrajo 1848 v Vipavi, leto kasneje pa tudi v Ljubljani. Po takratnih pričevanjih so te predstave izzvale viharje navdušenja. Posebno udarna je morala biti ljubljanska uprizoritev Veselega dne, ko je Matiček terjal — besedilo mu je položil na jezik Kastelic — ne samo uvedbo slovenščine v urade, ampak kar slovensko univerzo. Med navdušenimi časopisnimi poročili o teh uprizoritvah se pojavljajo reminiscence na prvo uprizoritev Županove Micke, z njimi pa tudi lista igralcev, ki so pri tej znameniti gledališki manifestaciji sodelovali. Podatke je objavil Bleiweis po pripovedovanju očividcev in po gledališkem letaku, ki pa je danes izgubljen. Isti Bleiweis je čez dvajset let uporabil te podatke v deželnozborski debati, boreč se za podporo slovenskemu Dramatičnemu društvu. V članku o Zoisu (1855) pa je dognal po Zois-Vodnikovi korespondenci Linhartovo avtorstvo prevoda Wollsteinove veterinarske knjige, zraven pa najbrž njegovemu nečaku na ljubo pretiraval Zoisov vpliv na Linharta. V Zgodovinski črtici o Kmetijski družbi (1867) je še omenil, da je imel v rokah danes izgubljen Linhartov rokopis zgodovine stare Družbe za kmetijstvo.

Za Bachovega absolutizma se odrske manifestacije za slovenstvo nekoliko potuhnejo, zato pa tem bolj udarijo na dan v čitalniški dobi. Z Bleiweisovo izdajo Županove Micke, razširjeno z neokusnimi dodatki in poigrico J. Bilca (1863), so dobili čitalniški odri v roke ustrezen tekst. Kaj pa ob tem času Matiček? Bil je za čitalniške odre res precej zahteven, pravi vzrok, da so ga tako redko igrali, pa bo tičal drugod. Kje, povedo Rutarjeva skripta, pisana po Levčevih predavanjih v Gorici (1872—73): ker je dejanje prelascivno. Po vseh oglih takratne Slovenije je pač strašilo tisto jeranovstvo, ki se je balo kakor hudega vruga »neslanega objemčkanja in popevčkanja«. Zelo verjetno je tudi, da so se isti možje, ki so nekoč uporabili Matička za trobilo revolucije, ustrašili svojega lastnega nekdanjega poguma, zdaj ko so sami sedeli v sedlu. Kako so naslednje generacije skrbele za Linhartovo slavo na odru, naj kar tu zadostuje omemba, da so poklicni igralci igrali v Ljubljani Matička šele leta 1935.

Ko se je krepila v duhu gospodarskega liberalizma nemška buržoazija, so Slovenci skušali obraniti svoj položaj z ustanavljanjem narodnih društev in lastnih založb. Toda dlje niso mogli in njihovega znanstvenega dela se z majhnimi izjemami drži veliko diletantizma. Le kolikor so naši politiki uspeli, priboriti v srednji šoli slovenščini nekaj pravic, je bilo mogoče računati z nastankom ustreznih pripo-

močkov za pouk jezika in skromen pregled našega slovstva. Edina in zato tem vidnejša manifestacija nekakšnih domačih znanstvenih teženj staroslovenske generacije je izdaja Vodnikovega spomenika v redakciji E. H. Coste (1859). Pridobitev za linhartoslovje pomeni v tem zborniku delna objava že omenjenih Zoisovih pisem Vodniku in ponatis Vodnikove avtobiografije. Costa je tudi prvi priobčil izvleček iz znamenite Linhartove vloge deželnih stanov za obnovo njih pravic (1859), ni pa povedal, da jo je sestavil Linhart.

Prva tiskana pripomočka za šolsko rabo v višjih razredih gimnazij sta bili Janežičeva slovnica (1854) in Miklošičevo Berilo (1865). Medtem ko je zaslužni koroški narodni buditelj in kulturni organizator v svoji knjigi podal vsaj najnujnejšo informacijo o Linhartu, preseneča, da Miklošič ne ve povedati o njem nič drugega kakor tisto, kar vemo iz Vodnikove avtobiografije, da sta Zois in Linhart pripomogla k nastanku Pratiške. Po drugi strani pa imamo dokaze, kako so si nekateri narodno zavedni srednješolski profesorji prizadevali s prikazovanjem naše literarne preteklosti prebujati svoje učence. Tako je Janez Trdina po ohranjenih zapiskih nekega njegovega reškega učenca predaval sicer po Janežiču, toda posebno opozarjal na tista mesta v Linhartovi zgodovini, ki opisujejo šege in navade starih Slovanov. Precej širše ga je obravnaval Levec kot suplent v Gorici in poudarjal predvsem njegov pomen za naše gledališče. Da sta oba črpala podatke tudi iz malo prej objavljene Čopove literarne zgodovine, dokazuje zlasti slabo razumljena Čopova formulacija, kakor da bi Linhart izdal razen almanaha Cvetje s Kranjskega še drugo nemško pesniško zbirko z naslovom *Poetisches Tagebuch*. Škoda, da niti Trdina niti Levec nista mislila na tisk svojih predavanj.

Več so prispevali k linhartoslovju v tem času kranjski Nemci in domači kozmopoliti, obravnavajoč deželno zgodovino s pokrajinskega stališča. Organizacijsko središče jim je bilo nemško Zgodovinsko društvo za Kranjsko, glasilo pa *Mitteilungen*. Objave, kolikor se nanašajo na Linharta in upoštevajo zlasti arhivsko gradivo, so prispevali V. F. Klun, Costa, Jelovšek, Dimitz in Nečásek. Klun je označil Linharta v zvezi z njegovo zgodovino kot globokega poznavalca slavizma in slovanskih razmer, pa vseskozi objektivnega in pravičnega pisatelja, četudi se postavlja na slovansko stališče. Jelovšek govori o Linhartovem predlogu, naj se ljubljanske šole namestijo v izpraznjenem frančiškanskem samostanu, Costa poroča o Akademiji *operatorum*, Dimitz pa o najdbi Erbergove rokopisne Zbirke znamenitih Kranjcev (ok. 1820) v cesarski fideikomisni biblioteki, ki vsebuje med drugim tudi Linhartov portret z dodanim življenjepisom. Slednji

omenja v nemškem Ljubljanskem tedniku (1869) po arhivskih virih Linhartovo vlogo v znameniti Novakovi aferi, ki je imela za posledico ukinitve filozofskega študija v Ljubljani, Peter Radics pa se spominja uprizoritve Županove Micke v članku o stoletnici ljubljanskega stanovskega gledališča (*Blätter aus Krain*, 1869). V tej zvezi ne kaže prezreti Miklošičeve objave Kopitarjeve avtobiografije (1851), v kateri stoji trditev, da je bil Linhart framacon.

Primerno je prikazal Linharta Wurzbach v svojem biografskem leksikonu (1866), opirajoč se na najboljše takratne objave. Zelo vidno mesto mu je med domačimi učenjaki dal Dimitz v *Geschichte Krains* (1876). Tu beremo prvič poročilo o krstni predstavi Županove Micke, a znatno okrnjeno. Šele najdba vira, številke Kleinmayrjeve *Laib. Zeitung* z dne 29. XII. 1789, kjer je to poročilo izšlo, je v novejšem času omogočila, da so bili vsi podatki, ki jih vsebuje, do kraja izkoriščeni.

Od osemdesetih let dalje je opaziti uspeh dotedanjih borb za uveljavljanje slovenščine tudi v domači znanosti. Če odštejemo informativen članek štajerskega historiografa Kronesa v *Allgemeine deutsche Biographie* (1883), kjer beremo med drugim prvič, da je avtor veseloigre *Die Feldmühle* dunajski pisatelj Josef Richter, ali pa Müllnerjevo omembo Linharta kot Nemca (*Die Zukunft der Stadt Laibach*, Argo 1895), obravnavajo odslej Linharta naši pisci v slovenskem razpravnem jeziku. Kranjsko nemštvo preglasijo slovenske revije in knjižne publikacije. Pojavijo se literarne zgodovine v slovenščini, v katerih ima Linhart nasproti Vodniku precej zapostavljeno vlogo, značilno zanje pa je, da ne prinašajo niti novih podatkov niti bolj poglobljenih sodb. V glavnem se omejujejo na naštevande bibliografskih in biografskih dat, kvečjemu še na citate iz obravnavanih del. Pokrajinski vidik se umika vsenarodnemu, namen je zbujati narodni ponos, ljubezen do slovenstva in spoštovanje do tistih, ki so kaj prispevali k domači kulturi in tako slabili pritisk tujstva. Vrsto takih del odpira skrajno površna in diletantska Kleinmayrjeva *Zgodovina slovenskega slovstva* (1881), nadaljuje se v Marnovem *Jezičniku* (1883) in se v tej dobi zaključi z Glaserjevo slovstveno zgodovino (1895), od katerih navaja druga Linhartove prerodne misli iz Poskusa, slednja pa še pod Bleiweisovim vplivom premočno poudarja pomen Zoisovega mentorstva, a spravlja v razvid nov Linhartov tekst, pesem »Fantji, en lep cvet je ta«.

Prvi izčrpnjši zaokroženi članek v slovenski reviji o Linhartu je napisal P. Radics za Ljubljanski Zvon (1895). To je v glavnem spre-

jemljiva informacija, a brez samostojnih misli in osvetljav. Edino stvarno obogatitev pomeni ugotovitev avtorstva Spomenice deželnih stanov, ki jo je bil objavil že Costa. Njegov klic, da bi se bilo treba posvetiti temeljitejšemu raziskovanju te znamenite osebnosti, je spodbudil menda le zgodovinarja Vrtovca in Vrhovnika, da sta se v Izvestjih Muzejskega društva odločila objaviti vsak po en članek (1895), prvi o Linhartovi hiši, drugi o njegovih dijaških letih, s čimer so prišli v razvid podatki, da se je Linhart že kot gimnazijec bavil s poezijo in se udeleževal javnih šolskih pesniških in govorniških nastopov. Vrhovnik je tudi v spisu O stoletnici Vodnikovih Lublanskih Noviz (1897) po danes izgubljenem primerku Merkove Laibacherice dognal datum, kdaj je Županova Micka prvič izšla.

Milkowiczewa nemška študija o kranjskih samostanih (1889) ponavlja že znane podatke o Linhartovem noviciatu v Stični, dopolnjuje jih z opisom samostanskih razmer in njih vpliva na Radovljičanovo nadaljnjo življenjsko pot. V Trstenjakovi študiji o slovenskem gledališču (1892) so razen biografije objavljeni dokaj izčrpno podatki o dotedanjih uprizoritvah Linhartovih komedij, v Apihovi razpravi o ustanovitvi narodne šole na Slovenskem (1895) pa so na osnovi arhivalij omenjene njegove zasluge kot okrožnega šolskega komisarja. Ena ali druga teh objav v letu 1895 je nastala vsekakor v zvezi s stoletnico Linhartove smrti, jubilejem, ki ga je naša dnevna in revialna publicistika prezrla. Zabeležil ga je le Ljubljanski Zvon, toda kaj klavrno, kajti anonimni članek, ki šteje komaj 32 vrstic, sploh ne bi zaslužil omembe, če ne bi karakteriziral odnosa takratnega našega izobraženstva do Linharta — kolikor prihaja le-ta do izraza v vodilni slovenski literarni reviji.

Šele generacija literarnih zgodovinarjev, ki je sodoživljala umetniški vzpon naše Moderne, je pomenila za linhartoslovje znaten korak naprej. Že to je značilno, da je sam Cankar mislil na novo prireditve Linhartovih komedij, toda do tega ni prišlo, pač pa je Govekar zagrešil z nekoliko popravljenim ponatisom Bleiweisove redakcije Županove Micke pravi anahronizem (1906). Relativno vrednost ima ta knjiga zaradi Vošnjakove pred- in poigre, nekakšne predhodnice Kreftovim Kranjskim komedijantom.

Ta doba je prinesla novo literarno zgodovino izpod peresa Ivana Grafenauerja, in sicer obširno, obravnavajočo dobo od razsvetljenstva dalje (1909), in krajšo, namenjeno šoli (1918, ²1920). Značilno zanjo je, da prihaja v njej nekoliko do izraza idejna smer, ki jo je dal delu slovenskega kulturnega življenja prvi katoliški shod v Ljubljani.

Tudi v tej knjigi se Vodnik postavlja daleč pred Linharta. Sodba, da je »zgodovina pisana jako trezno in razumno«, je točna, a zelo skromna, zato pa preseneča protislovje, da je Linhartova »karakteristika sodišča, kjer nam slika samovoljnost graščinskih sodišč, smešno nemško uradovanje« popolnoma originalna, da pa je kljub temu Linhart najbrž uporabljal že kako nemško predelavo Beaumarchaisa, kar da kažejo tudi prevodi arij, »narejeni po kakšni nemški predlogi«. Tudi v Kratki zgodovini stoji trditev, da je revolucionarna tendenca originalne igre iz Veselega dneva docela odstranjena. Isti avtor sodi v zvezi s študijem Vodnika (DS 1917, Knezova knjižnica 1918), da je osnova Ilirije oživljene namera, upesniti Linhartovo zgodovino v smislu Zoisovega nasveta. Skromno mesto ima Linhart v Grudnovi Zgodovini slovenskega naroda (1916), kjer se govori zelo skopo o njem kot zgodovinarju, organizatorju šolstva in članu Akademije, ne pa tudi o njegovih zaslugah za slovensko dramatiko in gledališče.

Stopetdesetletnico Linhartovega rojstva je zabeležil Govekar v Slovanu (1905—1906). Spodobneje se ga je to pot spomnil Ljubljanski Zvon s člankom M. Pirnata (1906). Avtor se je dokaj na široko razpisal o Linhartovem življenju in delu ter prvi uporabil pri sestavi biografije cerkvene matice. Zaradi napačnih kombinacij pa je postavil o poreklu in socialnem izvoru zmotne trditve, ki so se vzdrževale prav do naših dni. O tej študiji se da na splošno reči, da je kar dobro zgrajena na vsem, kar se je dotlej publiciralo, ter da med drugim ponavlja Krone-sovo dognanje glede avtorstva predloge Županove Micke.

V nemški publicistiki tega časa srečamo Linhartovo ime v Stefanovi študiji o zgodovini ljubljanske študijske knjižnice (1907), ki pravilno postavlja Linharta za iniciatorja ustanovitve te prve naše javne znanstvene biblioteke. Robert Senn ga omenja kot stiškega novinca v študiji o razpustu stiške cisterce (Cistercienser-Chronic 1914). V nemško-avstrijski literarni zgodovini (Nagl-Zeidler-Castle, 1914), knjigi, ki je izšla na predvečer razpada stare Avstrije, pa zavzema Linhart primerno mesto med kranjsko-nemškimi literati.

Izreden dogodek v razvoju linhartoslovja je objava Linhartove korespondence z Martinom Kuraltom (ZSM 1912). Našel jo je med Kuraltovo zapuščino v olomouški Študijski knjižnici tamkajšnji zdravnik dr. M. Remeš in jo s komentarjem Luke Pintarja odkril slovenski javnosti. S to korespondenco so se in se še okoriščajo raziskovalci našega razsvetljenstva. V splošnem velja, da sta pri nas šele Iv. Prijatelj in Fr. Kidrič začela sistematično iskati in z uspehom uporabljati arhivalije in korespondence za osvetljevanje naše literarne preteklosti.

Z uničenjem stare Avstro-Ogrske in delno narodno osvoboditvijo Slovencev v stari Jugoslaviji so se razmere za znanstveno raziskovalno in publicistično delo obrnile nekoliko na bolje. Ustanovitev stolic za starejšo in novejšo slovstveno zgodovino na ljubljanski univerzi, razdelitev področij med Kidričem in Prijateljem, ustanovitev Znanstvenega društva za humanistične vede in kasneje SAZU, živahnije delovanje nekaterih založb, ki so imele v svojem programu izdajanje znanstvenih publikacij, so tudi linhartoslovju odprle širše možnosti in ga pospešile. Oba, Kidrič in Prijatelj, sta se že pred svojo univerzitetno kariero na pol poklicno kot bibliotekarja bavila z znanstveno publicistiko, njuna dejavnost pa se je razmahnila še posebej po prvi svetovni vojni, ko sta se mogla docela posvetiti študiju naše literarne in kulturne zgodovine.

Prijatelj se je z Linhartom ukvarjal bolj mimogrede. Zadel je obenj ob raziskovanju slovenščine pod Napoleonom (1912), svoje poglede nanj pa je podal v razpravi Duševni profili slovenskih preporoditeljev (1921), kjer je dopolnil, kar je snoval že v svoji habilitacijski nalogi, s pritegnitvijo v obravnavo po Remešu odkrita pisma. Kakor je sicer s svojo temperamentnostjo živo osvetlil Linhartov duhovni obraz in ga postavil med preroditelji na pravo mesto, mu vendar le ni uspelo priti, kar zadeva n. pr. idejno plat Veselega dne, veliko dlje od nekaterih predhodnikov. Tudi on sodi, da so »kriki tretjega stanu skoraj docela zabrisani v Linhartovem Matičku«, ker pač ni dovolj upošteval, kaj je pomenila Linhartova družbena kritika pri nas v času, ko je bila formulirana.

Globlje je vanj zaoral Kidrič, ki mu je tudi po temperamentu bolj ležalo raziskovanje starejše dobe naše književnosti. Najprej omenja Linharta v zvezi z drugimi problemi (Paberki o Korytku, 1910; Francosko-ilirska loža prijateljev rimskega kralja in Napoleona, 1914), nato pa objavi odkritje primerka Miss Jenny Love, ga opiše in obljubi o Linhartu monografijo (1918). Do tega sicer ni nikoli prišel, je pa pritegnil svoje slušatelje k raziskovanju Linharta in jih pri delu usmerjal, sam pa ga obravnaval v študijah Dramatične predstave v Ljubljani do leta 1790 (1926) ter Dobrovský in slovenski prepod njegove dobe (1930), ob izdaji Primčeve (1934) in Zoisove korespondence (1939), v člankih Slovenci in Velika revolucija (1939) in Zois 1819 o prerodu slovenskega jezika (1941), v govoru Slovenski gledališki jubilej (1939), zlasti pa v svoji Zgodovini slovenskega slovstva (1929—38). Z njemu lastno temeljitostjo je zbral in pretresel vse znane mu vire in literaturo o njem, raziskal problem njegove jezikovno-kulturne preusmeritve,

revidiral sodbo o njegovem mestu v razvojni črti našega preroda in posebej opozoril na revolucionarni značaj njegovega dela.

Vrsto drugih literarno zgodovinskih študij o Linhartu odpira Fr. Koblarja članek o Linhartu v SBL (1932). Ta predstavlja vsoto vsega, kar je bilo dotlej o njem znanstveno dognano; odlikujejo ga izčrpnost, zanesljivost, kritičnost, preglednost, jasne oznake in točne sodbe, upoštevanje novega gradiva in nekatere nove osvetljave. Glavni poudarek v tem članku je na Linhartu dramatik in pesniku, važna pa je tudi prvikrat zapisana konstatacija, da je Poskus zgodovine največje idejno delo slovenskega preroda. Ne tako izčrpno, vendar v celotni koncepciji ustrezno in doganljivo ga prikazuje A. Slodnjak v Pregledu slovenskega slovstva (1932). Razen dveh prigradnih člankov ob 170-letnici Linhartovega rojstva (V. Košak, Gspan), so bolj ali manj na Kidričevo pobudo nastale nekatere študije njegovih učencev (Gspan: Linhartova jezikovno-kulturna preorientacija in njegov pomen, rkp. 1926; Beaumarchaisova La folle journée in Linhartov Veseli dan, rkp. 1937; Linhartova Županova Micka in Richterjeva Die Feldmühle, 1940; Kreft: Beaumarchaisov Figaro in Linhartov Matiček, rkp. 1927; Petrè: Poskus ilirizma pri Slovencih, 1939; Vpliv karentansko-panonske teorije na razplet ilirizma, 1941). Češki slavist Fr. Wollman je posvetil Linhartu dramatik študijo (Počátky slovinske dramatiky a A. T. Linhart, 1925) in ga obdelal tudi v monografiji o slovenski drami (1925). S tem je Čehom pokazal zasluge sina njihovega rojaka za slovensko dramatik in gledališče. Avtor opozarja na vpliv nemških in italijanskih del na Linharta pesnika in dobro označuje celotni njegov pomen za Slovence.

Razen slavistov so se, kakor že v prejšnjih časih, tudi zgodovinarji posvetili raziskovanju in označevanju Linharta. Tako ga uvršča J. Mal (Zgodovina slovenskega naroda, 1928) v razvoj našega razsvetljenstva, M. Kos ga označuje (Pregled slovenske historiografije, 1935) kot prvega zgodovinarja, ki je obravnaval našo preteklost s slovenskega stališča in omenja odlike njegovega dela: kritičnost, široko obzorje in zasnova, trezno gledanje na dogajanje in na vire, originalna koncepcija, smotrna periodizacija in samostojno presojanje. Posebno študijo mu je posvetil Fr. Zwitter (Prva koncepcija slovenske zgodovine, 1939), vzporejajoč še neopredeljene nazore prejšnjih zgodovinarjev na Slované in Slovence z Linhartovimi in ugotavljajoč, da zavrača Linhart s svojim nacionalnim kriticismom staro, pokrajinsko koncepcijo historiografije, da prvi gradi svoje delo na vseslovenskem pojmovanju, odkrije pomen komparativnega jezikoslovja in narodopisja za zgodovino, pokaže smisel za politične in socialne ideje ter s

tem ustvari delo, ki je imelo odločilen vpliv na nadaljnji razvoj našega preroda in narodnega prebujenja. V tej skupini ne smemo prezreti Speransovega dela (*Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, 1939), ki postavlja v celotnem prikazu vplivov gospodarskega in družbenega življenja na oblikovanje slovenske narodne zavesti Linharta na začetek našega narodnega prebujenja in ga označuje kot enega prvih naših predstavnikov demokratične miselnosti. S stališča upravne zgodovine in njej sorodnih pravnih panog govorita o Linhartu tudi J. Polec (*Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slov. univerzo*, 1929; *O odpravi nevoljništva*, 1932—33; *Svobodniki na Kranjskem*, 1936; *Prevedba zakupnih kmetij v kupne*, 1937) in A. Urbanc (*Podložniški odvetnik*, 1943). V zvezi z narodopisnimi problemi razpravljajo o njem Fr. Kovačič (*Epska narodna pesem o Pegamu in Lambergarju*, 1920—21), N. Omersa (*A. T. Linhart in slovenska narodna pesem*, 1923), Fr. Kotnik (*Narodopisje Slovencev*, 1944), v zvezi z zgodovino italijanskega gledališča v Ljubljani pa St. Škerlj (1936).

Raziskovalcem gledališča in gledališkim kritikom se je nudila priložnost, razpravljati o Linhartu ob pomembnih uprizoritvah. V tej zvezi poroča A. Turk o prvi uprizoritvi *Matička* v Novem mestu leta 1848 (1933), o uprizoritvi leta 1935 F. Kalan, ob stopetdesetletnici slovenske drame (1939) pa J. Vidmar. Kalan piše kot gledališčenik z zanosom in odličnim čutom o Veselem dnevu in ugotavlja izvirnost, umetniško vrednost in zgodovinsko pomembnost tega dela. To je dotlej ena najbolj pogumnih in domiselno napisanih sodb o Linhartu kot dramatik.

K popularizaciji Linharta je ta rod prispeval še s člankom A. Pirjevca (1924), s Šlebingerjevo novo izdajo obeh *veseloiger* (1923), ki jo je med drugim ocenil Francoz L. Tesnière (1924), in Gspanovo knjižico *A. T. Linharta Izbrano delo* (1938), namenjeno šoli in širšemu krogu bralcev.

Kakor smo videli, so se že pred zadnjo vojno spreminjali in poglobljali odnosi slovenskega izobraženstva do Linharta. Ob globljem prodiranju v njegovo življenje in delo se jim je vse bolj razodevala njegova nadpovprečnost, vsestranskost, presenetljiv posluh za časovna gesla in potrebe, njegova demokratičnost in antifevdalna borbenost ter pogum, v okviru danih možnosti izpovedovati napredne nazore. Razumevanju za njegovo vlogo pri oblikovanju slovenske narodne zavesti se je pridružilo še spoznanje njegovega prizadevanja za družbeno osamosveščanje. To sta dva nova, jasnejša pogleda nanj, ki ju je izzval položaj Slovencev v predaprilski Jugoslaviji: reakcija na

okrnjevanje naše narodne individualnosti in naraščajoči duhovni in gmotni pritisk na napredne izobražence in delovne množice. Današnji naš položaj še posebej izostruje smisel za demokracijo in razvoj k socialistični družbeni ureditvi, zgodovinska znanost pa hoče v skladu s tem spoznati razen individualnih tudi gospodarske, družbene in z njimi zvezane duhovne silnice, ki so v preteklosti vplivale na naš kulturni razvoj. Odstranjene pa so tudi zapreke, ki so nekoč ovirale raziskovalce, da bi svoja spoznanja brez raznih ozirov in strahu naravnost izpovedovali.

Eden najbolj otipljivih izrazov spremenjenih odnosov do Linharta je ta, da sta njegovi komediji kot naši najpopularnejši ljudski igri razširjeni po vsej Sloveniji in da predstavljata železni repertoar na poklicnih in amaterskih odrih. K temu je veliko pripomogla okoliščina, da so Linharta vnovič odkrila naša partizanska gledališča. Kakor sta ob revoluciji sredi preteklega stoletja in v dobi, ko je šlo za utrjevanje njenih pridobitev, Linhartovi veseloigri učinkovali predvsem na naše malomeščanske ljudi v smislu narodnega prebujenja, tako pomagata na svoj način v sodobnosti buditi med delavci in kmeti družbeno zavest. Drugi karakteristikon odnosa sedanje generacije do Linharta pa je ta, da prodira njegov duh tudi s pomočjo šole v širino, za kar skrbijo naši literarnozgodovinski pregledi (Boršnikova, 1948; St. Janež, 1953) in čitanke, medtem ko je bil v prejšnjih časih namerno zasenčen ali pa je le po kapljicah prodiral med naraščaj naših izobražencev.

Razmerje nosilcev našega narodnoosvobodilnega boja do Linharta kažejo članek D. Moravca (Linhartova Županova Micka — prvi dokument demokratične miselnosti, 1945) in poročila o delovanju partizanskih kulturnih skupin. Po osvoboditvi srečujemo številne članke, ki spremljajo uprizoritve njegovih komedij ali pa razne obletnice (Kreft: A. T. Linhart ob obletnici francoske revolucije in njegove smrti, 1946). Močno je poskrbela za globlje razumevanje njegove dobe in popularizacijo tega razumevanja Kreftova komedija Kranjski komedijanti (napisana 1941., objavljena 1946., prvič uprizorjena 21. X. 1948).

Med novejšimi znanstvenimi deli o Linhartu in okrog njega je I. zv. njegovega Zbranega dela (ur. in koment. A. Gspan, 1951), ki obsega razen leposlovja tudi korespondenco; medtem ko je II. zv., t. j. prevod Poskusa zgodovine s komentarji, v načrtu. Prispevke z novim gradivom in novimi osvetlitvami vsebujejo literarno- in gledališko-zgodovinske študije in eseji F. Kalana (O gledališkem razvoju A. T. Linharta, 1948; Obriš gledališke zgodovine pri Slovencih, 1948; Zapiski o slov. književnosti, 1953), B. Krefta (Anton Linhart, 1953, Fragment o

slovenstvu Linhartovega Matička, 1953), Fr. Kohlarja (Županova Micka v slovstvu in na odru, 1948), A. Bajca (Jezik v Linhartovem Matičku, 1953), J. Travna (Ljubljanske uprizoritve Matička, 1953), A. Gspana (Prispevek h genealogiji A. T. Linharta, 1954), D. Moravca (Shakespeare pri Slovencih, 1949) in J. Kosa (Ideološke osnove Čopovega nazora o umetnosti, 1955). Kot zgodovinarji razpravljajo o njem B. Grafenauer (Problemi in naloge slov. zgodovinopisja, 1948), Fr. Zwitter (Narodnost in politika pri Slovencih, 1948), B. Teplý (Odsev gospodarskih in socialnih razmer v stoletju pred marčno revolucijo v našem slovstvu, 1952) in Jože Žontar (Neznana pisma Žige Zoisa, 1955). Kot glasbeni zgodovinar ga obravnava D. Cvetko (J. B. Novak in njegov Figaro, 1953; Odmevi glasbene klasike na Slovenskem, 1955), v zvezi z zgodovino našega šolstva pa Vl. Schmidt (A. Linhart kot okrožni šolski komisar, 1954).

Med zadnje večje prispevke v našem linhartoslovju gre slednjič I. zvezek Zgodovine slovenskega slovstva (1955), kjer je Linhart skušal biti prikazan z upoštevanjem vsega dozdejšnjega znanja o njem kot duhovno najmočnejša in hkrati najnaprednejša osebnost našega razsvetljenstva.

Od bolj zunanjih manifestacij, nanašajočih se nanj, omenjamo še vzdavo spominske plošče na njegovo rojstno hišo v Radovljici (1949) in odkritje poprsja ob strani Cankarju in Župančiču v avli naše drame za 50-letnico, odkar je ta stavba postala svetišče slovenske gledališke dejavnosti (1949).

In slednjič: Kakšne naloge čakajo linhartoslovce v bodočnosti?

Reči je treba, da je bilo v 200 letih od njegovega rojstva, v 175 letih od prve objave o njem in 161 letih od njegove smrti do danes opravljeno veliko dela in da sta največ storili zanj zadnji dve generaciji. Toda treba bo še iskati in izkoriščati zlasti arhivsko gradivo, ki leži še malo obdelano v domačih in avstrijskih zbirkah. Dokler ne bodo analizirana vsa področja njegovega dela, bo težko nastala izčrpna in znanstveno neoporečna monografija o možu, čigar silni duh se je visoko vzdigoval nad sodobnike in s čigar delom so se oplajali rodovi naslednikov. Storititi pa bo treba še to in ono za globlje poznavanje te enkratne osebnosti med čim širšimi plastmi našega ljudstva in ne nazadnje poiskati in ohraniti vse predmete, ki obujajo v nas spomin na njegovo življenje.